

Forgivable and unforgivable crimes in the Iranian penal system

Siamak Jafarzadeh^{1*}
Hamid Alizadeh²
Ali Jannsar kohneh Shari³

Abstract

In the Code of Criminal Procedure and the Islamic Penal Code the legislator's approach is to prioritize the public aspect of crime over the private aspect. As the legislator in Article 8 of the Code of Criminal all crimes have a divine aspect and in the Islamic Penal Code, the principle is that crimes are unforgivable. In fact, in committing any crime, instability in the public order of society is presumed. In this research, the forgivable and unforgivable crimes in the Iranian penal system have been studied analytically-descriptively. Consequently, the legislator's approach in not determining the exact criteria in the separation of these crimes, ambiguity in crimes that are legally forgivable, development of jurisdiction of the two criminal courts, ambiguity in how to determine the punishment for committing the crime of theft and fraud in Article 11 of the Law on Reducing the Punishment of Imprisonment, approved in 1399, failure to pay attention to public order in forgiving some important crimes such as fraud that disrupt public order and the privatization of criminal justice is considered inefficient.

Keywords: *Forgivable crimes, Unforgivable crimes, Public aspect of crime, Private aspect of crime, Law on Reducing the Punishment of Imprisonment approved in 1399.*

1. Introduction

Initially, most crimes were privately owned and there was no public or private litigation. Criminality and punishment with the formation of governments, were transferred to the government through public power. Hence, raising issues such as public order or public interest, persecution of the perpetrator was considered a right and duty for the government, and the concept of public aspect was

---

*1. Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran. (Corresponding Author :s.jafarzadeh@urmia.ac.ir)

2. PhD student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran.

3. PhD student in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran.

created. The concept of public and private prestige and attention to personal and social interests is the basis for the formation of forgivable and unforgivable crimes in the Iranian legal system. With the passage of the laws after the Islamic Revolution, this approach underwent changes in the relevant laws. The main question of the article is what is the effect of this separation on the justice and punishment system? And whether the legislative approach is considered effective? In the terms of response and hypothesis, it can be said that the result of this separation is so important that the execution of punishments or their fall depends on the forgiveness or non-forgiveness of the victim. And in some cases, it reduces the punishment and the main condition is the use of some compassionate institutions. On the other hand, the legislature must take into account the public order and the community's involvement in important crimes and consider the plaintiff's pardon ineffective. But the legislator with the ambiguity in the position of separation of crimes, the development of the list of forgivable crimes, the ambiguity in the phrase is legally forgivable and forgiving a crime such as fraud and reducing its gross punishment without cultural support and disregard for deterrence of punishment has not taken an effective approach. Therefore, while examining its historical-evolutionary course, the criteria for determining this type of crime and the effects of this distinction, which pay attention to the victim-right in determining punishment and in the general view of the tendency towards criminal policy models, are considered in terms of critical views and gaps in the latest legislative developments in Iran.

2. Methodology

In this research, forgivable and unforgivable crimes in the Iranian penal system have been dealt with by analytical-descriptive method.

3. Results and discussion

In the method of determining crimes - forgivable and unforgivable in the legislative system of countries either the statutory method is used, which includes specifying this type of crime, or the statutory method, which includes the presentation of rules and criteria in determining the forgivability of a crime. In the Islamic Penal Code adopted in 1392, the legislature has divided crimes in this regard into three categories: unforgivable crimes, absolute forgivable crimes and conditional forgivable crimes. And in spite of the stipulation of forgivable crimes in Article 104, in Article 103, relying on the principle of unforgivability, it has determined the criterion of the human right to be a crime and the legally forgivable nature of that crime in human rights crimes. Of course, it seems that since the articles of the Islamic Penal Code or other special laws mention the forgivability of crimes of any kind (even if specified in the Shari'a), including crimes, limited crimes or subject to ta'zir on the other hand,

in crimes subject to ta'zir, according to the jurisprudential rule of "ta'zir for all forbidden acts", the acts of ta'zir are legally assigned to the discretion of the Islamic ruler, and the right of people or being the right of God does not apply to this type of crime. On the other hand, there was no need to lay down the rule provided for in Article 103 and the method of legal calculation used in Article 104 seemed sufficient. Regarding the conditional pardon, the legislative approach is flawed. Because, on the one hand, in case of non-fulfillment of the condition or suspension against the defendant, in addition to damages to the victim, it will cause a delay in the trial. On the other hand, the legislature has not set a time for the fulfillment of the condition suspended. Therefore, it seems necessary to establish a unified procedure in this regard. With the passage of the Law on Reducing the Punishment of Imprisonment, approved in 1399, the scope of forgivable crimes was expanded. However, this development is desirable and defensible in the position of encouraging the perpetrator to satisfy the plaintiff by compensating his losses.

However, the prediction of some criteria and criteria regarding the pardon of some crimes -Including setting a financial quorum for it, and generalizing this condition to consider forgivable the beginning of the crime of these crimes, which sometimes it is not possible to assess the amount of property at this stage- against property and ownership is criticized. Therefore, it would have been better for the legislator to be content with the condition of the victim and to compensate him. On the other hand, it was expected that the development of a new legislature in this regard would include some computer crimes, especially crimes whose traditional form is forgivable.

4. Conclusion

1. The legislator, by maintaining the principle of unforgivable crimes based on Article 19 of the Islamic Penal Code of 1392, shall apply the rule for forgivable or unforgivable crimes.
2. The legislature should consider his character and dangerous state in punishment for crimes that he deems forgivable, such as theft or fraud with the authority of judges. Not to reduce the punishment by half in all crimes, as noted in Article 11 of the Law on Reducing the Punishment of Imprisonment in 1399.
3. Explain a more precise rule for distinguishing forgivable or unforgivable crimes or use the counting method. And remove the vague phrase legally forgivable.

Selection of References

- Khaleghi, Ali (1398), **Criminal Procedure**, Volume One, Fortieth Edition, Tehran: Shahr-e-Danesh Publications. [In Persian]
- Nazari, Ali; Aghababaei, Hossein (1400), "The general aspect of crime in Iranian criminal law; From Legal Developments to Legal-Judicial

Challenges”, **Criminal Law Research**, Volume 9, Number 34, pp. 187-216.
[In Persian]

Holloway, Gabriel (2014), **The Punishment of Modern Doctrines**, translated
by Ali Shojaei, first edition, Tehran: Dadgostar Publications. [In Persian]

Citation:

Jafarzadeh, J., Alizadeh, H. and Jannsar kohne shari, A. (2022). “Forgivable and unforgivable crimes in the Iranian penal system”, **Criminal Law Research**, 13(25), pp. 7-28.
DOI:10.22124/jol.2022.20902.2217

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در نظام کیفری ایران

سیامک جعفرزاده^۱

حمید علیزاده^۲

علی جان نثار کهنه شهری^۳

چکیده

در قانون آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی رویکرد قانون گذار به تفوق جنبه عمومی جرم بر جنبه خصوصی است. به طوری که قانون گذار در ماده ۸ قانون آیین دادرسی کیفری تمام جرائم را واجد جنبه الهی و در قانون مجازات اسلامی اصل را بر غیر قابل گذشت بودن جرائم گذاشته است. در واقع در ارتکاب هر جرم تزلزل در نظم عمومی جامعه مفروض است. در این تحقیق به روش تحلیلی - توصیفی جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در نظام کیفری ایران، بررسی شده است. در نتیجه، رویکرد مقنن در عدم تعیین ضابطه دقیق در تفکیک این جرائم، ابهام در جرائمی که شرعاً قابل گذشت اند، توسعه صلاحیت دادگاه کیفری دو، ابهام در نحوه تعیین مجازات شروع به جرم سرقت و کلاهبرداری در ماده ۱۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹، عدم توجه به نظم عمومی در قابل گذشت بودن برخی جرائم مهم به مانند کلاهبرداری که مخل نظم عمومی اند و خصوص سازی عدالت کیفری، ناکارآمد تلقی می شود.

واژگان کلیدی: جرایم قابل گذشت، جرایم غیر قابل گذشت، جنبه عمومی جرم، جنبه خصوصی جرم، قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹.

۱. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، s.jafarzadeh@urmia.ac.ir

ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

۳. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران.

مقدمہ

در ابتدا جرائم بیشتر جنبہ خصوصی داشته‌اند و طرح دعوای عمومی و خصوصی وجود نداشت. با شکل‌گیری دولت‌ها، جرم‌انگاری و کیفرگذاری از رهگذر قدرت عمومی به عہدہ دولت گذاشته شد. لیکن، طرح مسائلی مانند نظم عمومی / منافع عمومی، تعقیب مرتکب حق و تکلیفی برای دولت تلقی شد و مفهوم جنبہ عمومی به وجود آمد (نظری و آقابائی، ۱۴۰۰: ۱۸۹). زیرا، جنبہ عمومی برخی جرائم، منافع جمعی و نظم عمومی را با خطر مواجه می‌سازد. از طرفی برخی جرائم نظم عمومی را با اشکال مواجه نمی‌سازند. این رویکرد در قوانین، تحت عنوان جرائم قابل گذشت و غیرقابل گذشت شناخته می‌شود. بنابراین، با تعیین حیثیت عمومی و خصوصی برای جرائم طبیعتاً دو نوع طرح دعوی پس از وقوع جرم حاصل می‌گردد که مقنن در ماده ۹ آ.د.ک ۱۳۹۲ بدان تصریح نموده است. حسب ماده مذکور ارتکاب جرم می‌تواند باعث طرح دو دعوا شود که دعوی عمومی جهت حفظ حدود و مقررات الهی یا حقوق جامعه و نظم عمومی بوده و دعوی خصوصی جهت مطالبه ضرر و زیان بزه‌دیده یا اعمال کیفرهایی است که به موجب قانون حق خصوصی بزه‌دیده محسوب می‌شود. جنبه الهی تمام جرائم مورد تصریح مقنن قرار گرفته است که این امر برگرفته از ارزش‌ها و ہنجاری حاکم بر جامعه ما می‌باشد. در جامعه با حاکمیت نظام اسلامی، جرم‌انگاری اجتماعی جدای از جرم‌انگاری دینی نیست و از لحاظ اسلامی ارتکاب جرائم نقض اوامر و نواہی الهی محسوب می‌شود (خالقی، ۱۳۹۹: ۳۰). بنابراین، تمامی جرائم اشتراک در وصف عمومی بودن به لحاظ اخلاص در نظم جامعه را دارند. لکن، در برخی از جرائم تضرر به حقوق خصوصی بزه‌دیده آن چنان اهمیت دارد که مقنن جنبه خصوصی حاصل از جرم را، غالب بر جنبه عمومی آن می‌داند که از آن تحت عنوان جرائم قابل گذشت یاد می‌شود. بنابراین، بایستی اصل را بر غیرقابل گذشت بودن جرائم گذاشت و قابل گذشت بودن جرائم استثناء و خلاف اصل محسوب می‌شود. در این راستا، مقنن در ماده ۱۰۳ ق.م.ا ۱۳۹۲ بیان می‌دارد: «چنانچه قابل گذشت بودن جرمی در قانون تصریح نشده باشد، غیرقابل گذشت محسوب می‌شود، مگر این که از حق الناس بوده و شرعاً قابل گذشت باشد». تفاوت‌هایی بین دو دعوی عمومی و خصوصی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها در تأمین اهداف هر دعوی و نیز طرفین آن خلاصه می‌شود. هدف اصلی از اقامہ دعوای عمومی اعادہ نظم و امنیت ازدست‌رفته جامعه بر اثر ارتکاب جرم می‌باشد. به عبارتی، اعمال مجازات کیفری بر مرتکبین جرائم با خصوصیت ارباب آمیز، آزردهی و تحقیر آمیز بودن در واقع همان واکنش جامعه به نمایندگی از افراد جامعه در قبال پدیده مجرمانہ می‌باشد (نوربہا، ۱۳۹۰: ۳۴۵). این هدف از تنظیم قرارداد اجتماعی افراد آن جامعه با نهاد حاکمیت نشأت می‌گیرد که شهروندان جامعه را از توسل به دادگستری خصوصی در راستای تأمین نظم و امنیت جامعه باز می‌دارد و این

وظیفه را بر دوش نهاد عدالت کیفری می‌نهد. در واقع ضرورت برقراری حاکمیت، دولت را تنها مأمور حافظ نظم در داخل قلمرو مرزی خود می‌داند (شمس‌ناتری و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۵). که از توجیهات اصلی پیش‌بینی اصل صلاحیت سرزمینی نیز می‌باشد. اما در مقابل هدف از طرح دعوی خصوصی حمایت از مصلحت قربانی می‌باشد (زراعت، ۱۳۹۸: ۳۷۱). در واقع هدف از به جریان انداختن دعوی خصوصی، جبران ضرر و زیان از متضرر و تشققی خاطر او چه از طریق صدور حکم به جبران خسارت مالی و چه از طریق اعمال مجازات می‌باشد. تفاوت عمده دیگر دعوی عمومی و خصوصی ناظر بر طرفین و اصحاب هر دعوی می‌باشد به نحوی که با لحاظ اهداف بیان شده از به جریان افتادن هر دعوی، اصحاب دعوی عمومی را می‌توان جامعه دانست □ لکن، طرفین دعوی خصوصی شامل مدعی خصوصی و مرتکب جرم خواهد بود و در راستای این تفاوت هست که برخی حقوقدانان از دعوی عمومی با تعبیر "ملک جامعه" و از دعوی خصوصی با تعبیر "ملک اشخاص" استفاده نموده‌اند (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۹: ۳۷۱). از لحاظ قانونی نیز در جرائم قابل گذشت در ادامه ماده ۱۰ آ.د.ک ۱۳۹۲ با لحاظ درخواست بزه دیده مبنی بر اینکه صرفاً تعقیب کیفری مرتکب مطرح گردد یا جبران ضرر و زیان، حسب مورد از دو اصطلاح متفاوت "شاکی" و "مدعی خصوصی" استفاده شده است. مفهوم حیثیت عمومی و خصوصی و توجه به مصلحت‌های شخصی و اجتماعی مبنای شکل‌گیری جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در نظام حقوقی ایران است. با تصویب قوانین بعد از انقلاب اسلامی این رویکرد دستخوش تحولاتی در قوانین موضوعه شد. پرسش اساسی نوشتار بر این است که تأثیر این تفکیک بر نظام دادرسی و مجازات به چه نحو است؟ و این که آیا رویکرد مقنن کارآمد تلقی می‌شود؟ در مقام پاسخ و فرضیه‌سازی، می‌توان بیان نمود که ثمره این تفکیک به حدی بااهمیت است که اجرای مجازات‌ها یا سقوط آن‌ها منوط به گذشت یا عدم گذشت بزه دیده است و در برخی موارد موجب تخفیف مجازات و شرط اصلی استفاده از برخی نهادهای ارفاقی است. از این رو، این تفکیک از چنان ثمره‌ای برخوردار است که می‌بایست مقنن با تعیین ضابطه دقیق در تعیین مصادیق آن‌ها عمل نماید. از طرفی دیگر، مقنن باید نظم عمومی و مصلحت جامعه در جرائم مهم را در نظر گرفته و گذشت شاکی را بی‌اثر بداند. لیکن مقنن با ابهام در مقام تفکیک جرائم، توسعه سیاهه جرائم قابل گذشت، ابهام در عبارت شرعاً قابل گذشت باشد و قابل گذشت دانستن جرمی به مانند کلاهبرداری و تقلیل مجازات فاحش آن بدون پشتوانه فرهنگی و عدم توجه به بازدارندگی مجازات‌ها، رویکرد کارآمدی در پیش نگرفته است. بنابراین، ضمن بررسی سیر تاریخی-تحولی آن به ضوابط تعیین این نوع از جرائم و اثرات حاصله از این تفکیک که توجه به حق بزه‌دیده در تعیین مجازات و در نمای کلی گرایش به سمت مدل‌های سیاست جنایی است با لحاظ دید انتقادی و خلأهای موجود به آخرین تحولات تقنینی ایران پرداخته می‌شود.

۱. سیر تحول تاریخی در تعیین ملاک جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت

۱.۱. جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در موازین فقهی

در کتب فقهی می‌توان دو اصطلاح حق الله و حق الناس را حسب مورد مترادف با دو عبارت جرائم غیر قابل گذشت و جرائم قابل گذشت در حقوق کیفری دانست. با وجود ترتب آثاری بر این تفکیک در موازین فقهی و تصریح به مصادیقی از این موارد، ضابطه دقیق تفکیک جرائم حق الناسی و حق الهی در دیدگاه فقها به روشنی بیان نشده است. با وجود این، مصادیق جرائمی که از دیدگاه فقهای عظام حق الناس محسوب می‌شوند و اجرای مجازات را در اختیار صاحب حق و متضرر آن جرم قرار می‌دهد انحصار در مجازات‌های قصاص (نفس و عضو)، حد قذف و جنایت مستوجب دیه می‌باشد. در خصوص مجازات قصاص شهید اول در لمعه دمشقیه بیان می‌دارد: «در قتل عمد، قصاص به نحو معین واجب است و تخییری میان دیه و قصاص وجود ندارد اما در صورت رضایت طرفین، مبلغ مصالحه شده می‌تواند مازاد بر مقدار دیه و یا کمتر از آن باشد و پرداخت دیه با درخواست ولی دم بر جانی واجب می‌شود» (شهید اول، ۱۳۹۱: ۲۷۵). از این رو در قصاص جنبه عمومی متصور نشده‌اند. روایت معتبر از امام جعفر صادق (ع) این امر را تأیید می‌نماید، مبنی بر اینکه هر کس مومنی را به عمد به قتل رساند قصاص می‌شود مگر آنکه اولیاء دم مقتول رضایت دهند یا قبول دیه نمایند به مقدار بیشتر یا کمتر از میزان دیه (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۲۸۲). فقها نسبت به جرائم واجد مجازات حدی سه نوع جنبه مختلف قائل شده‌اند: الف) حدود حق الهی محض که گذشت یا عدم گذشت شاکی در آنها هیچ نقشی ندارد، که شامل حد زنا، حد لواط، حد تفخیز، حد مساحقه، حد شرب خمر، حد بغی و حد محاربه و افساد فی الارض می‌باشد. ب) حدود حق الناسی محض که گذشت یا عدم گذشت شاکی در آن نقش محوری دارد و اجرای مجازات به اختیار صاحب حق گذاشته شده است که مصداق انحصاری آن به حد قذف ختم می‌شود (شهید اول، ۱۳۹۳: ۵۰۱). ج) حدود دووجهی (حق الهی و حق الناسی) که تنها مصداق آن سرقت حدی می‌باشد (مصدق، ۱۳۹۵: ۲۴۰). به علاوه اختیار مطالبه یا عفو جانی در دریافت دیه نیز بر عهده ولی دم یا مجنی عیله قرار گرفته است (شهید اول، ۱۳۹۳: ۷۵۱). با بررسی مصادیق جرائم حق الناسی در موازین فقهی و شرعی می‌توان همان مصلحتی را که قانون‌گذار به لحاظ تفوق حق خصوصی بزه‌دیده در سلب یکی از حقوق وی که با ارتکاب جرم زایل شده است بر مصلحت عمومی و اجتماعی را ملاک تفکیک جرائم حق الناسی و حق الهی دانست. این تفکیک صرفاً در جرائم محدودی مطرح شده است و در جرائم تعزیری با حاکمیت قاعده «التعزیر بما یراه الحاکم» اختیار اعمال و تعیین نوع مجازات متناسب بر مبنای صلاح‌دید شخصی به حاکم شرع واگذار گردیده است که طبیعتاً محلی را برای ظهور این تقسیم‌بندی فراهم نمی‌سازد.

۲.۱. ضابطه جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در حقوق کیفری ایران

اصولاً ضابطه جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در قوانین موضوعه به دو شیوه تعیین می‌گردد. در روش اول قانون گذار در موادی از قانون به ذکر جرائمی می‌پردازد که باگذشت شاکی خصوصی تعقیب آن‌ها نیز موقوف خواهد شد؛ این طریق به روش "احصای قانونی" موسوم شده است که از صراحت کافی برخوردار بوده و هیچ‌گونه ابهامی را تشخیص این نوع از جرائم باقی نمی‌گذارد. لکن، در روش دوم که به روش "ضابطه قانونی" شهرت دارد، مقنن صرفاً ضابطه تعیین جرائم قابل گذشت از غیر قابل گذشت را بیان می‌نماید و تشخیص مصادیق آن را در اختیار مقام قضایی قرار می‌دهد. به طور مثال، جرائم ناشی از دعاوی خانوادگی یا جرائم جنسی غیرعلنی را باگذشت شاکی، غیر قابل تعقیب اعلام می‌نماید که این روش از دقت کافی برخوردار نبوده و باعث ایجاد برداشت متفاوت قضات در تعیین مصادیق جرائم می‌گردد (خالقی، ۱۳۹۸: ۱۲۴). با ذکر مقدمه بیان شده به بررسی تحولات تقنینی کشورمان در این زمینه پرداخته می‌شود.

اولین پیشینه تقنینی در خصوص تعیین ضابطه و ملاک جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت از ق.م.ع ۱۳۰۴ به عنوان اولین قانون مدون جزایی ایران آغاز می‌گردد. این قانون در ماده ۲۷۷ دو نوع اقامه دعوی را مطرح کرد؛ اول، حیثیت عمومی جرم و دوم حیثیت خصوصی آن. به اعتقاد برخی این قانون سیاست جنایی مفید و مشخصی را در مورد جرائم قابل گذشت اتخاذ کرده بود (آشوری، ۱۳۹۸: ۲۸۰).

از این رو، با توجه به سیاست دقیق در خصوص تفکیک جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت مقنن سیاست واقع بینانه در پیش گرفته بود. با تصویب قانون تسریع دادرسی و اصلاح قسمتی از قانون آیین دادرسی کیفری و کیفر عمومی در سال ۱۳۵۲ تبصره ۳ ماده ۱ آن قانون جرائم موضوع مواد ۲۱۰ و ۲۱۳ ق.م.ع ۱۳۰۴ از شمار جرایم قابل گذشت خارج گردید و غیر قابل گذشت تلقی گردید. با ملاحظه ملاک تعیین جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در ق.م.ع ۱۳۰۴ می‌توان ادعان داشت که مقنن از ضابطه احصای قانونی استفاده کرده است. لکن، این ضابطه مطلق نبوده و شرط تحقق آثار آن فرع بر احراز فقدان سابقه کیفری متهم به جرائم واجد مجازات جنحه یا جنایت خواهد بود. با تصویب ق.م.ع ۱۳۵۲ تغییر و تحوّل در ضابطه تعیین جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت مصرح در ماده ۲۷۷ ق.م.ع ۱۳۰۴ حادث نشد. البته مقنن اصل غیر قابل گذشت بودن و این تفکیک را از حقوق فرانسه اتخاذ کرده بود (صدقی، ۱۳۹۰: ۳۱).

در قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱ تغییراتی در ضابطه و مصادیق جرایم قابل گذشت و جرایم غیر قابل گذشت ایجاد نگردید. با تصویب مبحث چهارم تعزیرات در سال ۱۳۶۲، قانون گذار در ماده ۱۵۹ قانون فوق، تحوّل را در خصوص معیار جرائم قابل گذشت با تصریح به آثار آن بر تعقیب

و اجرای مجازات مرتکب به وجود آورد. ماده ۱۵۹ ق.م.ا. ۱۳۶۲ اشعار می‌داشت: «در حقوق الناس تعقیب و مجازات مجرم متوقف بر مطالبه صاحب حق یا قائم مقام قانونی اوست». ملاحظه می‌شود، مقنن در ماده مذکور از روش ضابطه قانونی برای تبیین مصادیق جرایم قابل گذشت استفاده نموده بود. لیکن، ضابطه خاصی به‌رغم آثار مهمی بر تفکیک جرائم حق الله و حق الناس وجود ندارد (آشوری، ۱۳۹۸: ۲۸۷). قانون‌گذار با درک این پیام که واژه به‌کاررفته در ماده ۱۵۹ ق.م.ا. ۱۳۶۲ باعث ایجاد برداشت‌های متفاوتی از مفهوم جرائم حق الناس شده است که حتی دادگاه‌ها اقدام به استعلام از شورای عالی قضایی کردند. اظهار نظر کلی این شورا نتوانست حل مشکل نماید. اداره حقوقی وزارت دادگستری در رهنمودی در خصوص تردید نسبت به حق الله بودن جرمی رجوع به کتب فقهی و فتاوی مشهور را پیشنهاد داده بود (آخوندی، ۱۳۶۸: ۱۶۷-۱۶۴). ملاحظه می‌گردد که امکان رجوع به منابع متعدد و کثیر فقهی و فتاوی مشکل است. با تصویب ق.م.ا. ۱۳۷۰ به‌صورت موردی حکم برخی از جرائم را از حیث قابل گذشت بودن یا نبودن در مواد قانونی ۲۰۳، ۲۰۸، و تبصره ۲ ماده ۲۶۹ تعیین نمود. اما به لحاظ زیاد بودن تعداد جرائم که اغلب نیز واجد مجازات تعزیری بوده قانون‌گذار در سال ۱۳۷۵ مبادرت به تصویب کتاب پنجم از قانون مجازات اسلامی (مجازات‌های تعزیری و بازدارنده) کرد و به شیوه قبل از انقلاب رجوع و همان ملاک روش احصای قانونی ماده ۲۷۷ ق.م.ع. ۱۳۰۴ را در ماده ۷۲۷ این قانون منعکس نمود. این گام مؤثر و مفید مقنن این بار توأم با نوآوری مهم تقنینی و بی‌سابقه‌ای بود. مقنن در ماده ۷۲۷ قانون تعزیرات، ضمن احصای جرایم قابل گذشت، اثر گذشت شاکی در این نوع از جرائم قبل از صدور حکم قطعی را به اختیار مقام قضایی محوّل نمود حسب ماده فوق: «...در صورت گذشت شاکی خصوصی، دادگاه می‌تواند در مجازات مرتکب تخفیف دهد و یا با رعایت موازین شرعی از تعقیب مجرم صرف نظر نماید». لذا در زمان حاکمیت ماده ۷۲۷ ق.م.ا. ۱۳۷۵ گذشت شاکی در جرایم قابل گذشت الزاماً منتهی به صدور قرار موقوفی تعقیب یا موقوفی اجرا نمی‌شد و تکلیف مقام قضایی در این فرض به‌صورت "واجب تخییری"^۱ پیش‌بینی شده بود. انتقاد اساسی بر رویکرد تقنینی صورت گرفته در سال ۱۳۷۵ قابل طرح بود. نخست- ملاحظه می‌گردد، قانون‌گذار با الزام به رعایت موازین فقهی و شرعی، نوعی اجتهاد را برای قضات پیش‌بینی کرده بوده که برای قضات مأذون از یک‌طرف تکلیف بمالایطاق است و از سوی دیگر تکلیفی است خارج از وظایف قاضی؛ زیرا تکلیف قاضی استنباط حکم هر دعوی از قوانین مصوب است نه استنباط حکم کلی جرم، از حیث قابل گذشت بودن یا نبودن از روی ادله شرعی (طهماسبی، ۱۳۹۸: ۱۲). دوم- این اختیار پیش‌بینی شده در ماده ۷۲۷

۱. هرگاه شارع یا مقنن چند عمل را معین کنند و به مکلف اختیار دهند که هر کدام از آنها را خواست انجام دهد؛ به این نوع واجب، واجب تخییری گفته می‌شود (شب‌خیز، ۱۳۹۳: ۸۸).

مختص قضات محاکم بود. چراکه در مقطع زمانی سال ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۱ نهاد دادسرا از سیستم قضایی ایران حذف گردید. از طرفی بعد از احیای دادسرا نیز در سال ۱۳۸۱ به لحاظ موضوعیت نداشتن تخفیف مجازات در مرحله دادسرا، همچنان بایستی این قسمت از ماده را ناظر بر مرحله دادرسی دانست؛ از این رو، در فرض گذشت شاکی در جرائم قابل گذشت در مقطع تحقیقات مقدماتی، مقامات قضایی دادسرا چاره‌ای جز صدور قرار موقوفی تعقیب نداشتند و صدور کیفرخواست در دادسرا با توسل به این قسمت از ماده جهت اعمال اختیار تخفیف در دادگاه در فرض گذشت شاکی در جرم قابل گذشت و جاهت منطقی و قانونی نداشت.

تحولات مهمی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به وجود آمد. قانون‌گذار سال ۱۳۹۲ برخلاف قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) سال ۱۳۷۵ هم از شیوه ضابطه قانونی در ماده ۱۰۳ و هم از شیوه احصای قانونی در ماده ۱۰۴ استفاده نمود. در این قانون قابل گذشت بودن جرمی اساس جواز نهادهای تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، تخفیف مجازات، معافیت از مجازات، نظام نیمه آزادی و مشروط است. از سوئی ماده ۱۰۳ ق.م.ا. ۱۳۹۲ با وفاداری به اصل غیر قابل گذشت بودن جرائم دو ضابطه برای تفکیک ارائه نمود. اولین مورد ناظر بر تصریح به جرایم قابل گذشت در قانون است.

دومین مورد هم جواز رجوع به منابع شرعی و فقهی از عبارت (حق الناس بوده و شرعاً قابل گذشت) می‌باشد. لیکن، مقصود مقنن ابهام‌آمیز است. زیرا معلوم نیست که ناظر بر چه مواردی است. با توجه به اینکه قانون‌گذار در ماده ۱۰۴ اقدام به احصای جرایم قابل گذشت با ماهیت مجازات‌های حدی، مستوجب قصاص، دیه و همچنین مستوجب تعزیر اعم از منصوص شرعی و غیر منصوص شرعی نموده است. به نظر می‌رسد، نیازی به پیش‌بینی قسمت اخیر ماده ۱۰۳ ق.م.ا. ۱۳۹۲ نبود. زیرا، در جرائم مستوجب تعزیر حسب اصل قانون بودن جرائم و مجازات‌ها و مفهوم مخالف ماده ۲۲۰ جواز رجوع به موازین شرعی جهت اعمال کیفر از مقام قضایی سلب شده است و بالتبع با عدم امکان رجوع به موازین شرعی در این نوع از جرائم، بررسی ماهیت حق الناسی جرم امری بیهوده تلقی خواهد شد.

با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ بخصوص در بند (ب) ماده ۱۳ و ماده ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۶ تحولاتی مهمی رخ نمود که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم. از سویی دیگر با تصویب "قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹" اقدام به توسعه دامنه جرایم قابل گذشت در ماده ۱۱ این قانون نمود. برخی این افزایش جرائم قابل گذشت را مدنی سازی حقوق کیفری قلمداد نموده‌اند (روستائی، رحمانیان، ۱۴۰۰، ۱۶۵). ماده ۱۱ قانون مذکور، در راستای اصلاح ماده ۱۰۴ ق.م.ا. ۱۳۹۲ است. مقنن در تبصره ماده ۱۱ قانون فوق مجازات‌های حبس تعزیری جرائم

قابل گذشت درجه چهار تا هشت را به نصف تقلیل داد. قانون کاهش مجازات حبس تعزیری آخرین اراده مقنن در پیش‌بینی جرایم قابل گذشت و تعیین ضوابط و شرایط حاکم بر آنهاست که در بخش‌های آتی مقاله به تبیین تحولات صورت گرفته در این قانون جدید با لحاظ رویکرد انتقادی بر آن پرداخته خواهد شد.

۲. تأثیر تفکیک جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت بر مرحله تحقیقات مقدماتی و دادرسی

۲.۱. تکلیف مقامات رسمی نسبت به اعلام جرم

اصولاً تکلیفی از حیث اعلام جرم متوجه افراد جامعه نیست، لکن مقنن استثنائاً در راستای حفظ و تأمین هر چه بیشتر سلامت نظام اداری کشور، مقامات و مسئولین اداره و سازمان‌ها را مکلف کرده است در صورت اطلاع از وقوع جرم در محیط اداری، مراتب را جهت تعقیب مرتکب به دادستانی منعکس نمایند. لذا، اولین اثر توسعه دامنه جرائم قابل گذشت محدود شدن تکلیف مقامات رسمی است. این امر در مرحله اول با سیاست‌های کلی واکنش به جرم صرف‌نظر از قابل گذشت بودن یا نبودن جرائم قابل انتقاد است. زیرا، این رویکرد در مبارزه با جرم و سیاست‌های کلی مبارزه با فساد مخالف است. لذا می‌بایست اعلام جرم برای مبارزه با جرم و فساد حداقل در میان مقامات رسمی تنها محدود به جرائم غیر قابل گذشت نباشد. از این رو، می‌بایست همسو با بیانیه گام دوم انقلاب و ماده ۱۳ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد ۱۳۹۰ هم‌راستا شد. در حقوق کیفری فرانسه مقنن در راستای این تکلیف، صرف‌نظر قابل گذشت یا نبودن جرم، مقامات رسمی را در جرائم جنحه و جنایات مکلف به اعلام جرم کرده است (آشوری، ۱۳۹۸: ۲۴۲).

۲.۲. شروع، سقوط و ترک تعقیب کیفری

جرائمی که جنبه خصوصی آنها پر جنبه عمومی‌شان غلبه دارد به اراده و خواست بزه‌دیده وابسته بوده و تا هنگامی که او شکایت خود را مطرح نکند، دادستان نمی‌تواند در راستای تعقیب مرتکب، گامی بردارد (جوانمرد، ۱۳۹۴: ۸۱). بنابراین، می‌توان گفت اصولاً عدم شکایت شاکی در جرائم قابل گذشت از موانع تعقیب دعوی عمومی محسوب می‌شود و از طرفی دیگر با شروع به شکایت وی در این نوع از جرائم، تعقیب مرتکب توسط دادستانی به جریان افتاده و با گذشت شاکی تعقیب کیفری مرتکب حسب ماده ۱۳ قانون مذکور موقوف می‌شود. قید اصولاً در موضوع بیان شده ناظر بر آن است که استثنائاً در برخی موارد مقنن در جهت رعایت مصلحت بزه‌دیده فارغ از عدم طرح شکایت شاکی، حق شروع به تعقیب دعوا را به دادستان اعطاء نموده است. این استثناء حسب ماده ۷۰ آ.د.ک ۱۳۹۲ ناظر بر مواردی می‌باشد که بزه‌دیده به لحاظ محجوریت، اهلیت استیفا برای طرح

شکایت و درخواست شروع به تعقیب را ندارد و ولی یا قیم وی وجود نداشته یا به آن‌ها دسترسی وجود ندارد و یا خود ولی یا قیم مرتکب جرم علیه مولی علیه و محجور شده باشند که در این فرض دادستانی یا شخصاً امر تعقیب کیفری را علیه مرتکب به جریان می‌اندازد و یا مبادرت به نصب قیم موقت می‌کند؛ این اختیار خلاف اصل ضرورت طرح شکایت شاکی در جرائم قابل گذشت بوده و حسب ماده فوق، اقدامات صورت گرفته در حد حفظ و جمع‌آوری ادله و جلوگیری از فرار متهم خواهد بود و با پایان مرحله تحقیقات مقدماتی نیز این اختیار پایان خواهد یافت و مرحله دادرسی برخلاف مرحله تحقیقات مقدماتی که از ویژگی ضرورت و فوریت حسب مفهوم مخالف ماده ۹۴ آ.د.ک ۱۳۹۲ برخوردار نیست بایستی ادامه روند محاکمه با حضور ولی و در غیراینصورت با نصب قیم ادامه یابد.

گذشت شاکی نیز در مرحله تحقیقات مقدماتی (اعم از دادسرا یا دادگاه) و نیز مرحله دادرسی تا قبل از صدور حکم قطعی باعث موقوف شدن تعقیب کیفری خواهد شد و حسب ماده ۱۰۱ ق.م.۱۳۹۲، عدول از گذشت دیگر مسموع نخواهد بود. البته گاهی در خصوص برخی از رفتارهای مجرمانه در صورتی که شاکی مبادرت به گذشت نماید تحت شرایطی امکان عدول از گذشت و شکایت مجدد به لحاظ حدوث آثار جدید از رفتار مجرمانه قبلی وجود خواهد داشت. این موضوع بیشتر در جنایات (اعم از عمدی یا غیر عمدی) رخ می‌دهد. به عنوان مثال، شاکی با تصور آنکه آسیب حاصل از جراحات و صدمات وارده بر وی جزئی بوده مبادرت به گذشت نماید، لکن پس از گذشت شاکی، ثابت گردد که صدمات حاصله بیشتر از صدماتی بوده که موضوع گذشت وی قرار گرفته است و یا صدمه قبلی باعث سرایت به عضو دیگری شده است، شاکی می‌تواند تعقیب مجدد مرتکب را با طرح شکایت از مقام تعقیب درخواست نماید.

رویکرد مقنن در مواردی که شاکی گذشت می‌نماید، اما همچنان مقنن اصرار بر مجازات دارد قابل انتقاد است. زیرا اگر شاکی که بزه‌دیده مستقیم است از حق مجازات که امروز تحت عنوان حق بزه‌دیده بر مجازات مرتکب گذشت کرده است. چرا مقنن اصرار بر مجازات دارد. استناد به نظم عمومی و بازدارندگی عمومی نیز با اشکال مواجهه است. زیرا با گذشت شاکی از منظر عرف جرم و مجازات فیصله یافته و اصرار بر مجازات دوم، علاوه بر جنبه انتقام دخالت روابط اشخاص و گسترش اصل حداکثری دولت در جرائم است. از سوی دیگر این امر به ذهن متبادر می‌شود که دولت به‌نوعی گذشت اشخاص را نپذیرفته است. از سوئی این رویکرد باسیاست جنایی اقتدارگرایی فراگیر نزدیک است و باسیاست‌های کلی مبنی بر حبس زدایی و کیفر زدایی در تعارض است. البته این به معنای خصوصی‌سازی عدالت کیفری نیست. بلکه مقنن می‌بایست رویکردی را اتخاذ نماید که هم گذشت شاکی را اثربخش بداند امری که به کرات در متون دینی مورد توجه است (مجلسی، ۱۴۰۴ق:

۲۶۶)، از طرفی نظم عمومی و قدرت بازدارندگی مجازات دچار خدشه نشود. بدین معنا که مقنن جرائم را به مانند قوانین سابق به سه دسته تقسیم نماید و در جرائم مهم گذشت شاکی را بی اثر بداند. در جرائم کم اهمیت تر موجب تخفیف و در جرائم بی اهمیت موجب سقوط مجازات بداند. همچنین در خصوص تبصره ماده ۶۱۴ و فصل بیست و پنجم از کتاب پنجم ق.م.ا ۱۳۷۵ جنبه عمومی نیز برای مرتکب جرم معین گردیده است، رویکرد مقنن قابل انتقاد است. زیرا از آنجایی که حسب ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری دو حالت از طرح دعوی ناشی از ارتکاب جرائم، پیش بینی شده است، لذا در این خصوص مقام قضایی نسبت به جنبه خصوصی بزه، بایستی طبق ماده ۱۳ قانون فوق الذکر به لحاظ گذشت شاکی، قرار موقوفی تعقیب صادر و در خصوص جنبه عمومی بزه نیز قرار مقتضی را بر حسب مستندات و ادله اثباتی و انتسابی پرونده صادر نماید. لکن برخی از نویسندگان معتقدند در این فرض بایستی یک قرار نسبت به جنبه عمومی صادر شود. زیرا تعقیب مرتکب امر نسبی نیست، متهمی که مرتکب جرم شده یا تعقیب می شود یا نمی شود و اینکه نسبت به جنبه خصوصی، تعقیب متوقف شود و نسبت به جنبه عمومی تعقیب جریان داشته باشد بی معناست (عابدی، ۱۳۹۸: ۳۱۲).

اقدام قانون گذار در ماده ۷۹ آ.د.ک ۱۳۹۲ قابل تحسین است. اما انتقاد بر این ماده در خصوص درخواست تعقیب مجدد مرتکب تا انقضای یک سال از زمان صدور قرار است. این امر در ابتدا به نفع بزه دیده است. لیکن، این امر عدم قطعیت در گذشت را مسموع دانسته است. و در عالم حقوق به ویژه حقوق کیفری شک و تردید شاکی برای گذشت قابل دفاع نیست. از طرفی ادله جرم از بین رفته اند و از سویی دیگر اطاله دادرسی را موجب می شود. از سویی دیگر این ماده با ابهام روبرو است. که آیا دادستان می تواند در جرائمی که قابل گذشت هستند، اما جنبه عمومی دارند قرار ترک تعقیب صادر نماید. برخی معتقدند با توجه به اینکه در قتل عمدی علاوه بر قصاص، مجازات تعزیری ماده ۶۱۲ ق.م.ا ۱۳۷۵ نیز پیش بینی شده است، لذا صدور قرار ترک تعقیب مجاز نیست (عابدی، ۱۳۹۸: ۳۳۰). لکن به نظر می رسد اطلاق جرایم قابل گذشت در صدر ماده ۷۹ این قابلیت را دارد که در خصوص قتل عمد و یا جنایات مادون نفس نیز تسری داشته باشد با این تفاوت که نسبت به جنبه خصوصی بزه قرار ترک تعقیب و نسبت به جنبه عمومی بزه (حسب مورد مجازات تعزیری ماده ۶۱۲ یا ماده ۶۱۴ قانون تعزیرات) قرار جلب به دادرسی صادر خواهد شد.

۳.۲. جنون در سیاهه جرائم قابل گذشت و غیر قابل گذشت

آنچه موضوع بحث قرار می گیرد ناظر بر حدوث جنون بعد از ارتکاب جرم و قبل از صدور حکم قطعی می باشد که در این زمینه تبصره ۱ ماده ۱۵۰ ق.م.ا ۱۳۹۲ و تبصره ۲ ماده ۱۳ آ.د.ک ۱۳۹۲

دو حکم غیر اصولی پیش‌بینی نموده‌اند. منظور از جرائم حق الناسی در حقوق ایران همان جرائم - قابل گذشتی می‌باشد که در ماده ۱۰۴ ق.م.ا. ۱۳۹۲ احصاء گردیده‌اند. بنابراین، با توجه به لاحق و مقدم بودن تبصره ۲ ماده ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری بایستی حکم پیش‌بینی شده در این تبصره را برفرض مجنون شدن متهم قبل از صدور حکم قطعی ملاک عمل قرارداد. بنابراین، در صورت انتساب بزه نسبت به متهمی که قبل از صدور حکم قطعی دچار جنون شده است اصولاً تعقیب و دادرسی کیفری تا حصول بهبودی به تعویق خواهد افتاد، مگر در جرائم قابل گذشتی که دلایل اثباتی و انتسابی جرم به حدی محکم و غیر قابل انکار باشد که دفاع شخص مجنون در فرض افاقه نیز بر آن دلایل نتواند خدشه‌ای وارد کند که حسب فرایندی که بیان شد برای شخص مجنون، وکیل تعیین خواهد شد. برخی از نویسندگان این نوع اقدام قانون‌گذار را در تعارض با حقوق دفاعی متهم مجنون دانسته‌اند و معتقدند هیچ‌کسی همانند مرتکب از کم و کیف رفتار خود آگاه نبوده، لذا بعید است وکیل بتواند به‌جای مجنون، در مقابل اتهام تفهیم شده دفاع نماید و از طرفی، معیار قوی بودن ادله اثبات جرم روشن نیست و فرض بارز آن مشاهده جرم توسط شهود است که بایستی حق متهم برای جرح شهود را نیز لحاظ نمود و یا ممکن است دلایل انتسابی به مجنون، جعلی باشد و او در حال افاقه می‌توانست به آن استناد کند (اسدی، ۱۳۹۴: ۱۹۶-۱۹۵). بنابراین، رویکرد پیش‌بینی شده در قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری حقوق دفاعی متهم را که از اصول اولیه و کلی حقوق جزا است نادیده انگاشته است. زیرا، مقنن در هر دو قانون فردی را محاکمه می‌نماید که توانایی دفاع از خود را ندارد. به نظر می‌رسد که مقنن تنها در مقام رفع تکلیف بوده است و توجهی به محاکمه متهمی که دارای جنون است ننموده که محاکمه او بی‌معناست.

۳. آثار تفکیک جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت

۳.۱. تأثیر گذشت شاکی بر صدور قرارهای کیفری

مقنن در ماده ۸۰ آ.د.ک ۱۳۹۲ به لزوم فقدان شاکی یا گذشت وی در راستای صدور قرار بایگانی پرونده اشاره کرده است. حال آنکه مقنن متوجه نیست که اگر جرم تعزیری درجه ۷ و یا ۸ باشد باگذشت شاکی قرار موقوفی تعقیب وفق ماده ۱۳ صادر می‌شود. لذا نوبت به صدور قرار بایگانی نمی‌رسد. اگر هم جرمی غیر قابل گذشت باشد با توجه به متن ماده ۸۰ نیاز به گذشت شاکی نیست. بدین معنا که متن ماده حکایت از آن دارد که قرار فوق مختص جرائم غیر قابل گذشت است. از این رو گذشت شاکی بی‌معناست و مقنن به این امر توجه ننموده است. از سوئی به نظر می‌رسد با توجه به سیاست‌های کلی و جلوگیری از برچسب‌زنی (تقی‌پور، سلیمی، ۱۳۹۷، ۷۳) به متهمان و سیاست

مقنن که مبتنی بر سیاست حبس زدایی و کیفرزدایی است در جرائم کم‌اهمیت منوط کردن نهادهای به‌مانند، تعلیق تعقیب به گذشت شاکی قابل تأمل است. از این رو، مقنن می‌بایست منحصرأ جبران خسارت را شرط اعمال این نهادها می‌دانست نه گذشت شاکی.

۲.۳. نهادهای ارفاقی در سیاهه جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت

اولین مورد در این خصوص ناظر بر صدور حکم به معافیت از کیفر حسب ماده ۳۹ ق.م.ا. ۱۳۹۲ می‌باشد. هرچند مصداق بیان شده از اسباب معافیت قضایی مجازات محسوب می‌شود. لکن در مفهوم وسیع و عام می‌توان آن را داخل در عنوان نهادهای ارفاقی نیز دانست. چراکه مقنن با اعطای اختیار معاف کردن مجرم از اعمال مجازات به مقام قضایی ضمن احراز مجرمیت نامبرده، در حق وی مرتکب ارفاق و مسامحه شده است. مقنن برای صدور حکم به معافیت از کیفر، شرط گذشت شاکی و جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران ضرر و زیان را ضروری دانسته است. به نظر می‌رسد، صدور حکم به معافیت از کیفر اختصاص به جرائم غیر قابل گذشت دارد. چراکه در عبارت اول ماده، حرف ربط "و" استفاده شده است و حرف ربط "یا" ناظر بر قسمت دوم عبارت می‌باشد. بنابراین، یا بایستی گذشت شاکی توأم با جبران خسارت و یا توأم با برقراری ترتیبات جبران خسارت باشد و از آنجایی که گذشت بزه‌دیده در جرایم قابل گذشت، حسب ماده ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری از موجبات صدور قرار موقوفی تعقیب است. لذا معافیت از مجازات منصرف از جرایم قابل گذشت خواهد بود. قانون‌گذار در گام بعدی اختیار اعمال نظام نیمه آزادی را که محکوم علیه در فرایند محکومیت حبس، انجام فعالیت‌های حرفه‌ای و آموزشی و ... را در خارج از زندان بر عهده می‌گیرد. حسب ماده ۵۷ ق.م.ا. ۱۳۹۲ در کنار سایر شرایط تصریح به لزوم گذشت شاکی نموده است که با عنایت به توضیحاتی که قبلاً بیان گردید این فرض نیز منصرف از جرایم قابل گذشت خواهد بود. در نهایت قانون‌گذار در ماده ۶۴ ق.م.ا. ۱۳۹۲ اعمال مجازات‌های جایگزین حبس را نیز در فرض احراز سایر شرایط، منوط بر اعلام گذشت شاکی نموده است. در سال ۱۳۹۴ هیأت عمومی دیوان عالی کشور با صدور رأی وحدت رویه ۷۴۶ بیان نمود که از مجموع مقررات مربوط به مجازات‌های جایگزین حبس، به‌ویژه اطلاق مواد ۶۵، ۶۶، ۶۸ و ۶۹ قانون مذکور چنین مستفاد می‌گردد، اعمال مجازات جایگزین حبس، مقید به رعایت شرایط مقرر در ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی نمی‌باشد. لذا بایستی در خصوص احراز شرایط مقرر در ماده ۶۴ جهت صدور مجازات جایگزین حبس قائل به تفکیک شد. به طوری که اگر مجازات قانونی جرم از مجازات‌هایی باشد که قانوناً الزام به صدور مجازات جایگزین حبس را می‌طلبد که در متن رأی وحدت رویه نیز به آن اشاره شده است، نیازی به وجود گذشت شاکی و همچنین سایر شرایط

نخواهد بود. لکن اگر مجازات قانونی جرم از مجازات‌هایی باشد که دادگاه مختار در اعمال مجازات جایگزین باشد (مثل ماده ۶۷ یا قسمت دوم ماده ۶۹ ق.م.ا ۱۳۹۲). از آنجایی که رأی وحدت رویه شامل این فرض نمی‌گردد.

بنابراین، در کنار احراز سایر شرایط ماده ۶۴ بایستی گذشت شاکی نیز وجود داشته باشد هر چند با توضیحات ارائه شده همچنان در جرائم غیر قابل گذشت مصداق خواهد یافت. علاوه بر موارد بیان شده، در مرحله دادرسی نهادهای ارفاقی دیگری نیز از جمله تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات و صدور حکم به آزادی مشروط حسب مورد در مواد ۴۰، ۴۶ و ۵۸ ق.م.ا ۱۳۹۲ بیان گردیده است. لکن مقنن در شرایط اعمال این نهادهای ارفاقی، گذشت شاکی را پیش‌بینی ننموده است و فقط به لزوم جبران خسارت یا برقراری ترتیبات ضرر و زیان شاکی از سوی متهم بسنده کرده است. به نظر می‌رسد؛ ترجیحی وجود ندارد که اعمال برخی نهادهای ارفاقی، قانون‌گذار گذشت شاکی را ضروری بداند و در اعمال بعضی از نهادها ضرورتی به گذشت شاکی نبیند و این نوع از برخوردهای متفاوت دور از حکمت مقنن و منطبق قانون‌نویسی است. از طرفی ممکن است در برخی موارد ضرر و زیان ناشی از جرم، کیفری باشد و صرف جبران خسارت نتواند به اندازه تلاش متهم برای اخذ گذشت شاکی، مؤثر در تسکین آلام بزه‌دیده باشد. از این رو، بهتر بود مقنن در اعمال تمام نهادهای ارفاقی، گذشت شاکی را مقدمه ضروری و واجب تلقی می‌نمود. از طرفی گذشت مشروط قابل نقد است. چرا آنکه برای تحقق شرط شاکی زمانی معین ننموده است. این بدین معنا است که اگر مرتکب، شرط شاکی را عمداً به عقب انداخت یا امکان تحقق شرط مدت‌زمان طولی را می‌طلبید که علاوه بر سرگردانی شاکی در صورت عدم تحقق می‌بایست دوباره فرایند رسیدگی تکرار شود و این امر موجب اطاله دادرسی و تحمیل هزینه‌های می‌شود (احمدزاده، مشایخی، ۱۳۹۸: ۴۰). بنابراین، پیشنهاد می‌شود که در خلال گذشت مشروط حکم صادر شود. لیکن، اجرا منوط به عدم تحقق شرط شاکی شود.

۳.۳. جرائم قابل گذشت و تقلیل در مجازات

با تصویب ق.ک.م.ح.ت ۱۳۹۹ قانون‌گذار در تبصره ماده ۱۱ این قانون مجازات قانونی حداقل و حداکثر جرایم قابل گذشت مستوجب حبس درجه چهار تا درجه هشت را به نصف کاهش داده است. از این رو، اطلاق تبصره هم شامل جرایم قابل گذشت مصرح در ماده ۱۰۴ ق.م.ا ۱۳۹۲ می‌شود و هم شامل جرائم قابل گذشت جدید پیش‌بینی شده در ماده ۱۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری. از آنجایی که تقلیل به نصف صورت گرفته در حبس‌های درجه چهار تا هشت جرایم قابل گذشت ناظر بر مجازات قانونی بزه ارتكابی می‌باشد؛ فلذا آثار مهمی را از جمله در بعد صلاحیتی مراجع قضایی

نیز ایجاد کرده است. به طور مثال در خصوص جرائم مقرر در ماده ۶۹۰ ق.م.ا. ۱۳۷۵ حسب ماده ۱۹ ق.م.ا. ۱۳۹۲ حبس درجه شش محسوب می‌شود، با لحاظ تبصره ماده ۱۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری به نصف تقلیل می‌یابد و مجازات قانونی آن حبس از پانزده روز تا شش ماه (درجه هفت) خواهد بود که حسب ماده ۳۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری رسیدگی به این جرائم در صلاحیت مستقیم محاکم کیفری دو قرار می‌گیرد. در این خصوص نظریه مشورتی شماره ۴۰۷/۹۹/۷ مورخ ۱۵/۴/۱۳۹۹ اشعار می‌دارد: «در مواردی که مجازات قانونی جرمی به موجب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ کاهش یافته است در واقع این مجازات که جایگزین مجازات سابق شده است مجازات قانونی جرم بوده و معیار تعیین درجه مجازات و به تبع آن صلاحیت دادگاه (با توجه به مجازات قانونی اخیرالذکر و انطباق آن با شاخص‌های ماده ۱۹ ق.م.ا. ۱۳۹۲) می‌باشد».

این امر مقنن نوعی اعمال سرگردانی در مجازات‌ها است. زیرا، مقنن توجهی به دستاوردهای مهم جرم‌شناسی ننموده است. بدین معنا که یک کیفیت مخففه را فارغ از شخصیت بزهکار در نظر گرفته است. مقنن می‌بایست با توجه به شخصیت بزهکار، حالت خطرناک او و بازدارندگی و با ایجاد ضابطه‌های قانونی و اختیار به مقام قضایی این کیفیات مخففه را اعمال می‌کرد. از طرفی دیگر با کاهش جرائم درجه ۴ تا ۸ به نصف، در جرائم قابل گذشت، دامنه ماده ۳۴۰ آ.د.ک ۱۳۹۲ به نحو قابل ملاحظه‌ای توسعه داده است. این امر نتایج مطلوبی در بر ندارد. زیرا، موجب می‌شود جرائم تعزیری درجه ۷ و ۸ بیشتری مستقیماً توسط دادگاه رسیدگی شوند و در نتیجه تحقیقات مقدماتی این جرائم می‌بایست توسط دادگاه انجام شود. در حالی که این امر موجب اطاله دادرسی می‌شود. امری که مطلوب نیست. این در حالی است که مقنن می‌بایست سعی در کاهش ورودی مستقیم پرونده‌ها به دادگاه بنماید.

توسعه سیاهه جرائم قابل گذشت در ابتدا نشان از تمایل مقنن به سمت عدالت ترمیمی است. اما تنصیف مجازات آن‌ها در جرائمی که خطرناکی مجرم و تأثیر جرم ارتكابی در نظم عمومی جامعه و ضرورت دفاع مؤثر جامعه در برابر آن امری بدیهی است و از این حیث قابل دفاع به نظر نمی‌رسد. زیرا، برخی جرائم بر نظم عمومی و امنیت جامعه تأثیر سوئی دارند. از این رو، می‌بایست به این امر توجه نمود. اما مقنن توجهی ننموده است و دفاع جامعه در مقابل این گونه جرائم با چالش اساسی روبرو خواهد شد. به عنوان نمونه، در جرم کلاهبرداری و سرقت زیر دویست میلیون ریال که مجازات آن جزای نقدی شناور است به موجب رأی وحدت رویه ۷۵۹ درجه هفت محسوب می‌شوند. ملاحظه می‌گردد که جرم مهمی به مانند کلاهبرداری با حدنصاب مبلغ ماده ۳۶ در زمره جرائم درجه هفت قرار می‌گیرد. این امر می‌تواند دفاع اجتماعی را با چالش مواجه کند (رسولی زکریا،

۱۳۹۹: ۸۴) از طرفی موجب تزلزل نظم عمومی و بازدارندگی مجازات‌ها را به شدت کاهش بدهد. از آنجایی که بازدارندگی آینده‌نگر است، عدم توجه به آن، نظم عمومی را با اشکال مواجه می‌کند (هالوی، ۱۳۹۳: ۴۹).

نکته کلیدی دیگری که دستگاه عدالت کیفری را با چالش جدی روبه‌رو می‌کند، بحث شروع به جرم در سرقت است. زیرا در صورتی که سرقت زیر دویست میلیون ریال باشد دیگر مشمول ماده ۱۲۲ ق.م.ا ۱۳۹۲ نمی‌شود. از طرفی معلوم نیست که شروع به سرقت باید بر اساس چه معیار یا ملاکی سنجیده شود. بدین معنا که اگر شخصی برای سرقت زیر حدنصاب دویست میلیون ریال اقدام کند یا برای سرقتی بیشتر از این ملاک دادرسان چگونه و به چه نحو آن را احراز نمایند.

۴. رویکرد مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹

تحول اصلی تحقق‌یافته در تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹، آن است که جرائم قابل گذشت به دودسته کلی تقسیم شدند، یعنی جرائم قابل گذشت مطلق و جرائم قابل گذشت مشروط. گسترش این نوع از جرائم به این شکل بوده که علاوه بر موارد مندرج در ماده ۱۰۴ ق.م.ا ۱۳۹۲ برخی از جرائم نیز که سابقاً جزء جرائم غیرقابل گذشت تلقی می‌شدند در ماده ۱۱ ق.ک.م.ح.ت ۱۳۹۹ ماهیت خصوصی و حق الناسی به خود گرفته‌اند. از جمله این موارد می‌توان به جرائم فوق اشاره نمود: جرائم جعل و استفاده از سند مجعول در اسناد عادی، توهین به مأموران دولتی، مزاحمت تلفنی، تدلیس در نکاح، سوءاستفاده از سفید امضاء، خیانت‌درامانت، جرائم تصرف عدوانی، ممانعت از حق و مزاحمت ملکی صرفاً در مواردی که در اراضی و املاک اشخاص خصوصی باشد، تصرف عدوانی و ممانعت از حق و مزاحمت ملکی مجدد، صدمه بدنی باعث نقصان و ضعف دائمی و نیز صدمه بدنی عادی بر اثر بی‌احتیاطی در امر رانندگی، تغییر، تحریف و انتشار فیلم یا صوت یا تصویر دیگری به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی، بزه انتقال مال غیر و کلاهبرداری که میزان مال موضوع جرم یک میلیارد ریال یا کمتر باشد، جرائم در حکم کلاهبرداری یا جرائمی که به مجازات کلاهبرداری احاله شده است و یا طبق قانون کلاهبرداری محسوب می‌شود با فرض داشتن بزه‌دیده، سرقت تعزیری موضوع ماده ۶۵۶ ق.م.ا ۱۳۷۵ (سرقت تعزیری با احراز یک عامل مشدده) و سرقت تعزیری ساده و ربودن مال دیگری از طریق کیف زنی یا جیب‌بری و نیز ربودن مال دیگری که سرقت محسوب نشود در صورتی که میزان ارزش مال موضوع جرم بیشتر از دویست میلیون ریال نباشد و سارق نیز فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد، شروع به جرم و معاونت در تمام جرائم بیان‌شده در ماده مذکور و در نهایت جرائم مستوجب تعزیر درجه پنج تا هشت که مرتکب آن کمتر از هجده سال تمام داشته باشد به شرط داشتن بزه‌دیده.

هرچند توسعه جرائم قابل گذشت در راستای موضوعیت بخشیدن به بزه دیده شناسی حمایتی و تشویق مرتکب به تلاش برای جلب نظر شاکی جهت اعلام گذشت امری مطلوب و قابل دفاع است. لکن این رویکرد جدید با برخی انتقادات می‌تواند همراه باشد. برخورد متفاوت قانون‌گذار در خصوص قابل گذشت بودن جرائم علیه اموال و مالکیت قابل انتقاد دانست. همان‌طور که ملاحظه گردید مقنن در جرائم کلاهبرداری و انتقال مال غیر و برخی از سرقت‌های خاص تعزیری شرط رعایت حدنصاب مبلغی را تعیین نموده است در حالی که بهتر بود به شرط وجود بزه دیده و شاکی خصوصی فارغ از میزان مال برده شده اکتفا می‌شد؛ چراکه هیچ ترجیح منطقی بر قابل گذشت بودن کلاهبرداری با میزان صد میلیون تومان و غیرقابل گذشت بودن آن با میزان صد میلیون تومان و یکریال وجود ندارد. بنابراین همانند جرائمیکه قانوناً در حکم کلاهبرداری محسوب شده است یا مجازات کلاهبرداری برای آن مقرر شده است نبایستی قانون‌گذار حدنصاب خاصی را برای میزان مال موضوع جرم تعیین می‌کرد تا با وجود تفاوت اندک در تجاوز از میزان مال موضوع جرم، مواجه با بی‌ربطی مرتکب در جبران ضرر و زیان شاکی و جلب رضایت شویم که در خصوص بزه سرقت‌های قابل گذشت نیز این انتقاد وارد می‌باشد. از طرفی وجه تفوقی وجود ندارد که در خصوص بزه‌های سرقت، شرط فقدان سابقه محکومیت مؤثر کیفری را برای متهم بررسی نماییم لکن در خصوص جرم کلاهبرداری این شرط را مدنظر قرار ندهیم، چراکه اگر سابقه محکومیت و حرفه‌ای بودن مرتکب سرقت‌های فوق باعث محرومیت او از قابل گذشت محسوب شدن جرم شود قطعاً میزان درجه خطرناکی کلاهبردار حرفه‌ای و واجد محکومیت‌های مؤثر کیفری نیز کمتر از سارق نخواهد بود.

ساختار موضوعی واحد برخی از جرائم علی‌رغم تفاوت در وسیله ارتکاب جرم قابلیت آن را داشت که قانون‌گذار جدید این نوع از جرائم را نیز به تبعیت از ماهیت خصوصی سنتی این جرائم داخل در جرائمقابل گذشت نماید. مثلاً از آنجایی جرم نشر اکاذیب سنتی موضوع ماده ۶۹۸ ق.م.ا ۱۳۷۵ قابل گذشت بوده، لذا بهتر بود نشر اکاذیب رایانه‌ای موضوع ماده ۱۸ قانون جرائم رایانه‌ای نیز قابل گذشت محسوب گردد. این موضوع در خصوص سایر مصادیق نیز از جمله سرقت رایانه‌ای یا کلاهبرداری رایانه‌ای نیز قابل طرح است. در واقع غیرقابل گذشت محسوب کردن مطلق جرائم رایانه‌ای (به‌غیر از بزه موضوع ۱۶ این قانون) رویکردی قابل دفاع به حساب نمی‌آید، به‌ویژه آنکه گسترش استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی در عصر کنونی که طبیعتاً بستر ارتکاب جرائم رایانه‌ای را فراهم ساخته است اقتضاء آن را داشت که برخی از جرائم علیه شخصیت معنوی یا جرائم علیه مالکیت تحقق‌یافته در این فضا را نیز حداقل با الحاق شرایطی قابل گذشت محسوب نمود؛ چراکه معیار تصریح‌شده در بند (ب) ماده ۸ و ۹ قانون آیین دادرسی کیفری قابلیت تعمیم به

جرائم فضای مجازی را نیز دارد. این موضوع سبب ایجاد برخی برداشت‌های متفاوت در رویه قضایی شده است به طوری که نظریه مشورتی شماره ۴۵۰/۹۹/۷ مورخ ۱۳۹۹/۴/۲۵ کلاهبرداری رایانه‌ای را نیز داخل در ماده ۱۱ ق.ک.م.ح.ت ۱۳۹۹ و جرمی قابل گذشت محسوب نماید؛ در حالی که به نظر می‌رسد، نه ارکان و عناصر بزه کلاهبرداری سنتی اشتراکی با کلاهبرداری رایانه‌ای دارد و نه مجازات کلاهبرداری رایانه‌ای به آن احاله شده است و از طرفی چنانچه نظر مقنن بر قابل گذشت بودن کلاهبرداری رایانه‌ای بود می‌توانست همانند ماده ۷۴۴ به آن تصریح نماید.

انتقاد دیگر ناظر بر قابل گذشت محسوب نمودن شروع به جرم تمامی جرائم مذکور در ماده ۱۱ می‌باشد. در حالی که حسب ماده ۱۲۲ ق.م.ا ۱۳۹۲ شروع به جرم برخی از جرائم تصریح شده در این ماده اصلاً واجد وصف جزایی نیست تا قابل گذشت بودن یا نبودن آن مورد بررسی قرار بگیرد. مثلاً مجازات بزه‌های توهین یا افتراء حسب بند (ج) ماده ۱ ق.ک.م.ح.ت ۱۳۹۹ جزای نقدی درجه شش می‌باشد و با عنایت به عدم جرم‌انگاری شروع به جرم، جرائم واجد مجازات جزای نقدی در ماده ۱۲۲ ق.م.ا ۱۳۹۲ طبیعتاً بحث قابل گذشت یا نبودن آن قابلیت بررسی نخواهد داشت. از طرفی همانطور که بیان گردید مقنن یکی از شروط قابل گذشت محسوب نمودن جرائمی چون کلاهبرداری یا سرقت‌های تعزیری مواد ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۶۱ و ۶۶۵ ق.م.ا ۱۳۷۵ را حدنصاب مبلغی خاص تعیین نموده است و در ادامه بیان داشته است که شروع به تمام جرایم فوق نیز قابل گذشت محسوب می‌گردد، بنابراین، از نحوه نگارش عبارت «شروع... در تمام جرائم مزبور» این گونه برداشت می‌شود که در خصوص شروع به جرم کلاهبرداری و سرقت‌های تعزیری بیان شده نیز بایستی مبلغ موضوع جرم را نیز مورد ارزیابی قرارداد تا قابل گذشت بودن یا نبودن آن، ثابت گردد. به نظر می‌رسد پیش‌بینی شرط حدنصاب مال موضوع جرم، در شروع به جرم جرائم بیان شده معیار مناسبی نیست. چراکه در شروع به جرم مرتکب در مرحله شروع به عملیات مادی و اجرایی جرم قرار دارد و همیشه حدنصاب مالی که مرتکب درصدد بردن یا سرقت آن بوده در این مرحله قابل ارزیابی نیست تا ثبوت یا عدم ثبوت این شرط را بررسی نماییم. به طور مثال شروع به کلاهبرداری را بر چه اساس و معیاری می‌توان میزان مال موضوع جرم را ارزیابی نمود؟ لذا بهتر بود در خصوص قابل گذشت محسوب نمودن شروع به جرم جرائم علیه اموال، صراحتاً عدم اشتراط حدنصاب مال موضوع جرم را بیان می‌کرد. چراکه علاوه بر انتقاد وارده بر عدم امکان ارزیابی میزان مال در این مرحله، میزان خطرناکی شروع به جرم در حدی نیست که شرایط قابل گذشت محسوب نمودن آن را عیناً همسان با شرایط قابل گذشت محسوب نمودن جرم تام دانست. رویکرد منطقی آن است که در تحقق جرم ناقص برخوردی منعطف‌تری با مرتکب داشته باشیم تا جرم اصلی به وقوع نپیوندد. ابهام دیگری که این زمینه از نحوه به کارگیری لفظ «شروع به جرم» در ماده ۱۱ ق.ک.م.ح.ت ۱۳۹۹

حاصل می‌شود آن است که صرفاً شروع به جرم به مفهوم خاص جرائم بیان شده در این ماده قابل گذشت محسوب می‌شود یا قابل تعمیم به سایر جرائم ناقص از جمله جرم عقیم یا جرم محال موضوعی پیش‌بینی شده در تبصره ماده ۱۲۲ ق.م.ا. ۱۳۹۲ نیز می‌باشد؟ هرچند عبارت به کار گرفته شده این تردید را ایجاد می‌کند که قابل گذشت بودن صرفاً منحصر در شروع به جرم جرائم پیش‌بینی شده در ماده ۱۱ هست لکن به نظر می‌رسد، تفسیر به نفع متهم اقتضای تعمیم مقصود مقنن به کلیه جرائم ناقص ماده ۱۲۲ ق.م.ا. ۱۳۹۲ دارد. چراکه می‌بایست در خصوص جرائم ناقص، قائل بر برخورد مسامحه‌ای در این زمینه با وجود گذشت بزه‌دیده باشیم.

۵. حق بزه‌دیده بر اعمال کیفر تا خصوصی‌سازی عدالت کیفری

امروزه حق بزه‌دیده بر تعیین کیفر مرتکب در ادبیات سیاست کیفری گفتمانی رایج است. در بسیاری از موارد، مهم‌ترین نیاز بزه‌دیدگان، مشارکت در تعیین مجازات و نحوه اجرای آن است (شیری، ۱۳۹۷: ۷۹). در واقع بزه‌دیده تمایل دارد در تعیین کیفر دخالت داشته باشد. بنابراین، برای این امر توسعه جرائم قابل گذشت مطمع نظر است. در واقع می‌بایست با توجه به اصل حداقلی مداخله دولت‌ها در نظام عدالت کیفری گسترش سیاست افزایش دامنه جرائم قابل گذشت مدنظر قرار گیرد. از طرفی کاهش جرائم قابل گذشت و عدم مداخله بزه‌دیده در تعیین کیفر موجب نادیده انگاشتن بزه‌دیده به‌عنوان اولین قربانی بزه‌کار است.

تغییر پی‌درپی قوانین کیفری به‌ویژه در دهه ۹۰ و اصلاحات و الحاقات پی‌درپی نشان از عدم شناخت مقنن به عرف و زوایای پنهان جامعه دارد. این تغییرات گسترده بدون شناخت علاوه بر مشکلات دادرسی پیامد سیاست جنایی سرگردان را به جامعه می‌دهد. این امر در خصوص سیاست کیفری جرائم قابل گذشت و غیرقابل گذشت نمایان است. این امر علاوه بر رنجی که بر دستگاه عدالت کیفری وارد می‌شود، رسالت اصلی حقوق کیفری که حفظ نظم عمومی و پاسخ‌دهی درخور به بزه‌کاران و توجه به حقوق بزه‌دیده است را غیرقابل اجرا می‌نماید.

از طرفی مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری با گسترش دامنه سیاهه جرائم قابل گذشت تمایل به خصوصی‌سازی عدالت کیفری را مطمع نظر قرار داده است. این امر در ابتدا امری مطلوب و پسندیده است. اما زمانی می‌توان این امر را مورد توجه قرار داد که جامعه خصوصی‌سازی عدالت کیفری را پذیرفته باشند و نهاد آن در بطن جامعه ظهور کرده باشد. خصوصی‌سازی یکباره عدالت کیفری ثمره‌ی جز افزایش جرائم در پی نخواهد داشت. در واقع خصوصی‌سازی عدالت کیفری ایجاد سازوکارهای آن مشکلات قضایی را چندان می‌نماید.

نتیجه گیری

اهمیت تشویق مرتکب به جلب رضایت شاکی در نظام تقنینی کشورها باعث گردیده، قانون گذار تعقیب، اجرا و سقوط مجازات در برخی از جرائمی را که مستقیماً حقوق بزه دیده را در بعد جسمانی، مالی، حیثیتی پایمال می سازد به صلاح دید وی معطوف سازد. درک اهمیت این پیام از سوی قانون گذاری کشور ما نیز باعث گردیده است که در ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری تصریح به حصول دو دعوی از ارتکاب جرائم، شامل دعاوی عمومی جهت حفظ حدود و مقررات الهی یا حقوق جامعه و نظم عمومی و دعوی خصوصی جهت مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم و یا مطالبه کیفرهایی گردد که قانونا حق خصوصی بزه دیده محسوب می شود. این موضوع صبغه فقهی نیز دارد به طوری که اجرای مجازات شدیدترین جرائم علیه تمامیت جسمانی یعنی قصاص نفس یا عضو به درخواست شاکی واگذار گردیده است تا در کنار اجرای مجازات در راستای سزادهی عادلانه، به ترمیم خسارت و ضرر و زیان متضرر از جرم نیز توجه شود. در شیوه تعیین جرائم - قابل گذشت و غیر قابل گذشت در سیستم تقنینی کشورها یا از روش احصای قانونی که شامل تصریح به این نوع از جرائم است استفاده می شود و یا از روش ضابطه قانونی که شامل ارائه ضوابط و معیارهایی در تشخیص قابل گذشت بودن جرم هست استفاده می گردد. مقنن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جرائم را از این حیث به سه دسته یعنی جرائم غیر قابل گذشت، جرائم قابل گذشت مطلق و جرائم قابل گذشت مشروط تقسیم نموده است. و علی رغم تصریح به جرائم - قابل گذشت در ماده ۱۰۴، در ماده ۱۰۳ با اتکا بر اصل غیر قابل گذشت بودن، تعیین ضابطه حق الناسی بودن جرم و شرعاً قابل گذشت بودن آن جرم را داخل در جرائم حق الناسی نموده است. البته به نظر می رسد، از آنجایی که در مواد قانون مجازات اسلامی و یا سایر قوانین خاص به قابل گذشت بودن جرائم از هر نوعی (ولو تصریح شده در شرع) اعم از جنایات، جرائم حدی و یا مستوجب تعزیر اشاره گردیده است و از طرفی در جرائم مستوجب تعزیر نیز حسب قاعده فقهی "التعزیر لکل عمل حرام" شرعاً اعمال تعزیر به صلاح دید حاکم اسلامی واگذار گردیده است و حق الناس یا حق الله بودن شرعی در خصوص این نوع از جرائم مصداق نمی یابد. از طرفی دیگر، نیازی به وضع ضابطه پیش بینی شده در ماده ۱۰۳ نبود و شیوه احصای قانونی به کار گرفته شده در ماده ۱۰۴ کافی به نظر می رسید. در خصوص گذشت مشروط، رویکرد مقنن، با اشکال مواجه است. زیرا، از یک سوء در صورت عدم تحقق شرط یا معلق علیه، علاوه خسارت به بزه دیده موجب اطاله دادرسی می شود. از طرفی دیگر، مقنن زمانی برای تحقق شرط و معلق علیه تعیین نکرده است. بنابراین، ایجاد رویه واحد در این زمینه ضروری به نظر می رسد. با تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ دامنه جرائم قابل گذشت توسعه یافت. هر چند این توسعه در مقام

تشویق مرتکب به جلب رضایت شاکی با جبران ضرر و زیان وی، امری مطلوب و قابل دفاع است. لکن، پیش‌بینی برخی ضوابط و معیارها در خصوص قابل‌گذشت محسوب نموده برخی جرائم علیه اموال و مالکیت از جمله تعیین حدنصاب مالی برای آن، و تعمیم این شرط به قابل‌گذشت محسوب نمودن شروع به جرم این جرائم که گاهی امکان ارزیابی میزان مال در این مرحله نیز وجود ندارد، قابل انتقاد است. بنابراین، بهتر بود مقنن به شرط وجود بزه‌دیده و جبران خسارت وی اکتفا می‌کرد. از طرفی انتظار می‌رفت توسعه قانون‌گذار جدید در این خصوص، شامل برخی از جرائم رایانه‌ای به‌ویژه جرائمی که شکل سنتی آن جرائم قابل‌گذشت محسوب می‌شود نیز می‌شد. پیشنهاد می‌شود:

۱. مقنن با حفظ اصل غیرقابل‌گذشت بودن جرائم بر مبنای ماده‌ی ۱۹ ق.م.ا. ۱۳۹۲ اقدام به ضابطه برای قابل‌گذشت بودن یا غیرقابل‌گذشت بودن جرائم نماید.
۲. مقنن در جرائمی که قابل‌گذشت دانسته مانند سرقت یا کلاهبرداری با اختیار ضابطه‌مند به دادرسان شخصیت و حالت خطرناک او را در مجازات لحاظ نماید. نه اینکه در تمام جرائم به‌مانند تبصره ماده ۱۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹ مجازات را به نصف تقلیل دهد.
۳. ضابطه دقیق‌تری برای تفکیک جرائم قابل‌گذشت یا غیرقابل‌گذشت تبیین نماید یا از روش احصا بهره ببرد. و عبارت مبهم شرعاً قابل‌گذشت باشد را حذف نماید.
۴. در خصوص شروع به جرم سرقت زیر دویست میلیون ریال یا تخریب و یا کلاهبرداری ضابطه مقرر نماید.
۵. حق بزه‌دیده در تعیین کیفر را مهم بداند و در صورت گذشت شاکی دیگر اصرار بر مجازات مرتکب نداشته باشد.
۶. در خصوص گذشت مشروط، مقنن برای ایجاد رویه واحد و حمایت از بزه‌دیده به‌موجب آیین‌نامه از رویه‌های مختلف جلوگیری نماید.

منابع

- آخوندی اصل، محمود (۱۳۶۸)، *آیین دادرسی کیفری*، جلد اول، چاپ سوم، تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- احمدزاده، رسول؛ مشایخی، زهرا (۱۳۹۸)، «تحلیل حقوقی گذشت مشروط و آثار آن»، *مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۸۳، شماره ۱۰۶، ص ۲۱-۴۴.
- احمدزاده، رسول؛ تام، مجتبی (۱۴۰۰)، *ملاحظات دربارۀ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری*، چاپ سوم، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.

- آشوری، محمد (۱۳۹۸)، **آیین دادرسی کیفری**، جلد اول، چاپ بیست و یکم، تهران: نشر سمت.
- اسدی، لیلا سادات (۱۳۹۴)، **شرحی بر قانون آیین دادرسی کیفری**، کلیات، تهران: انتشارات فکرسازان.
- الهام، غلامحسین؛ برهانی، محسن (۱۴۰۰)، **درآمدی بر حقوق جزای عمومی**، جلد دوم، چاپ ششم، تهران: انتشارات میزان.
- تقی پور، علیرضا؛ سلیمی، واحد (۱۳۹۷)، «تأثیر اندیشه‌های جرم‌شناسی بر کاهش موارد تعقیب در قانون آیین دادرسی کیفری»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال ۹، شماره اول، پیاپی ۱۷، ص ۶۱-۸۸.
- زراعت، عباس (۱۳۹۸)، **آیین دادرسی کیفری**، چاپ دوم، جلد اول، تهران: انتشارات میزان.
- روستائی، مهرانگیز؛ رحمانیان، حامد (۱۴۰۰)، «مدنی‌سازی حقوق کیفری در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری»، **مجله حقوقی دادگستری**، دوره ۸۵، شماره ۱۱۳، ص ۱۶۱-۱۸۴.
- رسولی زکریا، علی (۱۳۹۹)، **شرح قانون کاهش مجازات حبس تعزیری؛ تفسیری-انتقادی**، چاپ اول، تهران: انتشارات کتاب آوا.
- جوانمرد، بهروز (۱۳۹۴)، **بایسته‌های آیین دادرسی کیفری**، چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.
- خالقی، علی (۱۳۹۹)، **نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری**، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات شهر دانش.
- خالقی، علی (۱۳۹۸)، **آیین دادرسی کیفری**، جلد اول، چاپ چهارم، تهران: انتشارات شهر دانش.
- صفایی، حسین؛ رحیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۹)، **مسئولیت مدنی**، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات سمت.
- شب‌خیز، محمدرضا (۱۳۹۳)، **ترجمه و تبیین اصول الاستنباط به زبان ساده**، چاپ اول، تهران: انتشارات کتاب آوا.
- شمس‌ناتری، محمدابراهیم؛ کلانتری، حمیدرضا؛ زارع، ابراهیم؛ زینب، ریاضت (۱۳۹۸)، **قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی**، چاپ پنجم، تهران: انتشارات میزان.
- شهید اول، محمدبن‌مکی (۱۳۹۱)، **لمعه دمشقیه**، ترجمه و تبیین محسن غروی‌ان، علی شیروانی، چاپ چهل و سوم، قم: انتشارات دارالفکر.
- شهید اول، محمدبن‌مکی (۱۳۹۳)، **شرح لمعه**، چاپ یازدهم، مترجم: اسدالله لطفی، تهران: انتشارات مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- شیری، عباس (۱۳۹۷)، «حق بزه‌دیده در تعیین کیفر و نحوه اجرای آن»، **فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی**، شماره ۸۱، ص ۷۷-۱۰۵.
- طهماسبی، جواد (۱۳۹۸)، **آیین دادرسی کیفری**، جلد اول، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.

- عابدی، احمد رضا (۱۳۹۸)، آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز آموزش قوه قضائیه.
- فتیلی، صادق و قدیری بهرام آبادی، رشید و صادق نژاد نائینی، مجید و نقدی دو رباطی، مریم (۱۴۰۰)، «توسعه جرائم قابل گذشت در قانون کاهش مجازات حبس‌های تعزیری: بررسی کاربردی چالش‌ها و دستاوردها»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، انتشار آنلاین.
- کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، جلد دهم، چاپ چهارم، انتشارات دارالکتب الإسلامیه.
- مصدق، محمد (۱۳۹۵)، شرح قانون مجازات اسلامی (حدود)، جلد سوم، چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۴ق)، بحار الانوار، جلد سی و چهارم، بیروت: نشر دار احیاء التراث العربی.
- نظری، علی؛ آقابائی، حسین (۱۴۰۰)، «جنبه عمومی جنایت در حقوق کیفری ایران؛ از تحولات قانونی تا چالش‌های حقوقی-قضایی»، پژوهش حقوق کیفری، دوره ۹، شماره ۳۴، ص ۱۸۷-۲۱۶.
- نوربها، رضا (۱۳۹۰)، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ سی و یکم، تهران: انتشارات گنج دانش.
- هالوی، گابریل (۱۳۹۳)، کیفردهی آموزه‌های مدرن، ترجمه علی شجاعی، چاپ اول، تهران: نشر دادگستر.

روش استناد به این مقاله:

جعفرزاده، سیامک؛ علینژاد، حمید و جان نثار، علی (۱۴۰۱)، «جرائم قابل گذشت و غیرقابل گذشت در نظام کیفری ایران»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۳، پیاپی ۲۵، ص ۲۸-۷. DOI:10.22124/jol.2022.20902.2217

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

